

Sobre autors dignes de crèdit. La recepció de les cròniques de Beuter i la teoria historiogràfica del Cinccents¹

Cesc Esteve
Universitat de Barcelona

Resum: En aquest article examino les reflexions teòriques i metodològiques de Pere Antoni Beuter sobre la historiografia que apareixen a les dedicatòries i els pròlegs de les seves cròniques. Més en particular, analitzo el discurs de Beuter sobre l'ús de les fonts d'informació i la verificació dels autors dignes de crèdit i la influència que hi exercí Joan Ànnio de Viterbo. Plantejo la hipòtesi que els canvis que es perceben en aquest discurs i, en particular, les mesures per dissimular la influència d'Ànnio, van respondre sobretot a les crítiques adreçades a Beuter per haver seguit els testimonis falsificats pel de Viterbo i a la pretensió de l'escriptor valencià de projectar-se públicament com a un bon historiador.

Paraules clau: Pere Antoni Beuter, Ànnio de Viterbo, teoria historiogràfica, primera edat moderna.

Abstract: In this article I examine Pere Antoni Beuter's theoretical reflections on history located in the preliminary texts of his chronicles. More specifically, I explore Beuter's discourse about the proper use of the sources of historical information and about the ways to determine which authors were worth of credit. The forger Annio of Viterbo exerted great influence in Beuter both as a theoretical authority and as a source of information for the most ancient times of Valencia and Spain. I argue that the evolution of Beuter's reflections on this issue and in the acknowledgment of Annio's influence was due to the criticism he received for having used his forgeries as sources of information. In addition to this, Beuter's theoretical discourse has to be understood as a means to present himself publicly as a good historian.

Keywords: Pere Antoni Beuter, Annio of Viterbo, theory of history, early modern age.

Introducció

En gruix i complexitat, les consideracions teòriques i metodològiques de Beuter sobre l'art de la història no difereixen gaire de les que podem trobar en bona part dels historiadors del segle XVI, tant de l'àmbit hispànic com d'arreu dels països de l'Europa occidental. Si més no, a jutjar pel que un i altres exposen a les dedicatòries i els pròlegs de les seves obres, on les declaracions d'intencions i dels principis i mètodes que l'escriptor presumptament ha seguit per fer la seva feina resulten més aviat convencionals. El caràcter succint, protocolari i repetitiu d'aquestes declaracions pot restar-los interès, però no rellevància històrica, atès que són un molt bon indicador del grau de difusió i vigència a l'època de llocs comuns sobre com hauria de ser, idealment, la història, és a dir, com hauria d'indagar-se, escriure's, llegir-se i fer-se servir de manera òptima. Els textos liminars que encapçalen les obres d'història són també significatius per una altra raó: com que són més aviat breus i responen a diverses funcions, ni solen ni poden acollir una reflexió extensa i articulada, sovint plena d'autoritats clàssiques, com la que podem trobar als tractats sobre

¹ Aquest treball s'inscriu en les activitats del projecte "Mímesis. Figuraciones textuales del autor en la edad moderna" (FFI 2015-65454-P) del grup de recerca *Mimesi* de la Universitat de Barcelona.

l'art de la història; i, per això mateix, els autors, a les dedicatòries i els pròlegs, gaudeixen de més llibertat a l'hora de seleccionar i ordenar els tòpics que volen tractar i poden fer un ús més selectiu, interessat i dirigit del discurs teòric, poden apropiarsen-hi i explotar-lo per a les seves causes particulars: per exemple, per adobar el terreny perquè es faci una certa interpretació i valoració de l'obra, o per definir la posició pròpia en una controvèrsia, o per projectar una imatge d'autor concreta.

A les dedicatòries i als pròlegs de les tres històries de Beuter, la *Primera part de la història de València*, la *Primera* i la *Segunda parte de la coronica general de toda España*, aparegudes entre el 1538 i el 1551, s'hi poden trobar consideracions teòriques de les dues menes, de les més convencionals i de les més interessades. Les primeres s'organitzen conceptualment al voltant del tòpic de la història com a *magistra vitae*, un dels components de la sentència amb què Ciceró havia definit la història (*De oratore*, II, 36), i posen l'accent en els serveis i profits de la disciplina i de la feina de Beuter. Aquestes consideracions es formulen, si fa no fa, amb els mateixos termes en totes tres obres, i es presten, per tant, a que les comenti en bloc, sense haver de parar gaire esment a la possible influència dels canvis que entre els anys 30 i els anys 50 del segle XVI es poguessin produir en el discurs teòric, ni als efectes derivats de les diferents intencions i característiques que podem assignar a cada crònica de Beuter.

Les consideracions teòriques més interessades i selectives de Beuter són, ja de bon principi, les que atenyen a les fonts d'informació que ha utilitzat per confegir les seves històries i, en particular, al crèdit dels escriptors que li han subministrat el gruix de notícies, un crèdit que comprèn la veracitat, l'honestedat, l'autenticitat i la fiabilitat de les fonts. L'interès de l'autor per aquesta qüestió és constant, però en aquest cas sí que em sembla necessari tenir en compte l'evolució del discurs de Beuter, perquè si es comparen els textos preliminars de les tres obres, s'hi detecten canvis significatius de contingut, de disposició i de to. L'interès per les fonts responia a una preocupació comuna a l'època, més acusada, però, en els historiadors que, com Beuter, volien explicar la història d'una ciutat o d'un regne des d'uns orígens remots. No debades Jerónimo Zurita comparà aquesta tasca, a l'inici dels seus annals d'Aragó, amb haver d'atravessar un desert on era molt fàcil perdre's.² L'evolució del discurs

² J. ZURITA, *Los cinco libros primeros de la primera parte de los Anales de la Corona de Aragón*, I, f.1: «Suele acontecer a los que quieren escribir los principios y origen de algún reino o grande república lo que vemos en la traza y descripción de algunas regiones que nos son muy remotas o nuevamente descubiertas, y generalmente en el retrato y sitio de la tierra. Porque adonde no alcanza la industria y diligencia para dibujar particularmente las postreras tierras y provincias del mundo, asientan en el remate de sus tablas ciertas figuras que nos representan ser aquellas regiones mucho más extendidas, y pintan algunas montañas tan altas que exceden a todas las otras del universo, y con esto figuran algunos grandes desiertos y partes inhabitables, porque por este dibujo les parece que se señala lo que no se basta a comprender. De la misma manera sucede a los que emprenden escribir algunos principios de cosas muy olvidadas, porque en la relación de ellas es forzado que pasen como quien atraviesa un gran desierto, adonde corren peligro de perderse. De aquí resultó que los cuentos de la origen de muy grandes imperios y reinos fueron a parar como cosas inciertas y fabulosas en diversos poetas, que como buenos pintores dejaron dibujadas aquellas trazas y otras figuras monstruosas, porque por ellas se pudiese imaginar la distancia y grandeza de la tierra y la

de Beuter sobre aquesta qüestió obeeix a les reaccions que devien provocar les seves obres, reaccions que, al seu torn, cal inscriure en un ambient cada cop més recelós i crític, en general, amb iniciatives historiogràfiques com la de Beuter i, més en particular, amb l'ús indiscriminat de fonts d'informació de fiabilitat molt dubtosa i amb la tendència a falsificar testimonis dels fets de les edats més llunyanes. Les cèlebres i controvertides *Antiquitates* de Beroso i companyia editades i comentades per Joan Ànnio de Viterbo foren l'obra més representativa d'aquesta polèmica historiogràfica.³ Beuter no només va utilitzar l'obra d'Ànnio per confegir la seva història de València i Espanya des del Diluvi universal, sinó que també el reconegué com a una autoritat en qüestions de mètode, en concret, fent-se seves les regles que el teòleg dominic havia formulat per determinar quins autors eren més dignes de crèdit.⁴

Revisaré primer, de manera més sumària, les consideracions de Beuter sobre la finalitat i el profit de la història i n'avaluaré la representativitat i la vigència en relació amb el pensament i la cultura historiogràfica del seu temps. Després examinaré amb més deteniment els seus arguments sobre els autors dignes de crèdit i l'ús de les fonts en la confecció de les seves cròniques, en resseguiré l'evolució i els posaré en relació amb la recepció de la seva obra i amb la polèmica contemporània sobre les falsificacions historiogràfiques i les *Antiquitates* d'Ànnio de Viterbo.

El magisteri de la història segons Beuter

Que la història tenia com a propòsit recordar i commemorar fets i personatges del passat amb un caràcter exemplar perquè servissin de model i

extrañeza del sitio y la ferocidad de las gentes». Cito de *l'editio princeps* de 1562 amb l'ortografia i la puntuació modernitzades. El destacat en cursiva és meu. Zurita vincula explícitament «el perill de perdre's» amb què, davant la manca de fonts d'informació, l'historiador caigués en la temptació de recórrer a la imaginació per explicar tot allò que no coneixia del cert. De les motivacions i dificultats de Beuter d'escriure la història remota de València se n'ha ocupat ESCARTÍ, 2010.

³ *L'editio princeps* dels *Commentaria super opera auctorum diversorum de antiquitatibus loquentium; eiusdem chronographia etrusca et italica* va aparèixer a Roma el 1498, amb dedicatòria als Reis Catòlics, que s'havien fet càrrec de les despeses de la impressió. Com a compensació, Ànnio afegí a l'obra el llibre XII, on a partir de materials llegendaris sobre els orígens d'Espanya i els seus primers pobladors va confegir una nova genealogia dels reis hispànics dels temps més remots (vegeu *infra*). Emergien, d'aquest relat, uns nous orígens d'Espanya, que s'erigia en una nació més antiga i il·lustre que les fundades per herois grecs i romans, ara alliberada del complex d'inferioritat cultural fomentat per la historiografia humanista italiana, que fins llavors havia fet procedir els espanyols dels gots bàrbars. A les *Antiquitates* s'hi podien trobar els orígens de gairebé totes les nacions d'Europa, d'aquí, en bona part, l'èxit continuat de l'obra, que s'edità dinou vegades entre el 1498 i el 1612. L'edició amb més difusió a Espanya fou l'estampada a Anvers el 1552, CABALLERO LÓPEZ, 2002, 113-116. Sobre les intencions, la metodologia i la recepció d'Ànnio hi ha molta bibliografia; remeto a una selecció breu d'estudis: LIGOTA (1987), JOHN (1994), STEPHENS (2011).

⁴ Beuter va reunir una de les biblioteques més grans de l'època a València, amb més de tres-cents títols, entre els quals hi havia moltes obres d'historiografia i un «libre ab cubertes de pregamí intítulat Johannes Annus», ESCARTÍ 1998, 17-18; 2010. Els elogis d'Ànnio a València ja havien atret l'atenció d'Alonso de Proaza, un dels primers humanistes hispànics, sinó el primer, de fer-se ressò de les *Antiquitates* a l'*Oratio luculenta de laudibus Valentie*, editada a València el 1505 i citada per Beuter en més d'una ocasió.

inspiració dels lectors del present i del futur fou, segurament, la idea més estesa i compartida i de més llarga tradició en la cultura històrica de la primera edat moderna. Al pròleg de la *Primera parte de la corónica general*, Beuter assimila les «memorias honrosas» a «espuelas de virtud» per als joves, un símil que ja havia utilitzat a la *Primera part de la història de València*, i que en ambdós casos es sustenta en una relació d'autoritats clàssiques, hebrees i cristianes que haurien concebut la memòria de fets il·lustres amb els mateixos termes, amb el «matex intent», una memòria a la qual s'hauria donat forma amb la narrativa històrica, però també mitjançant l'escultura i la poesia, les estàtues i els cants, d'aquí que, a l'esmentada llista d'autoritats, Beuter citi Homer al costat d'Heròdot, Titus Livi i molts llibres d'història de diversos reis i prínceps jueus, perduts, dels quals se'n té notícia per les referències que s'hi fan a la Bíblia.⁵

L'exemplaritat dels fets dignes de ser recordats és sobretot d'ordre moral: són «grans esperons per a fer bé» (BEUTER, *Primera part...*, Pròleg, 37). Beuter aprofundeix una mica més en la contribució de la història a l'aprenentatge de la virtut en assenyalar, fent-se ressò d'un altre lloc comú, que és una via ràpida i segura d'ennobrir-se: «prest i millor que per altres vies no tan honroses» (*Primera part...*, Pròleg, 37). Aquest ennobliment sembla concernir, amb un sentit moral, qualsevol tipus de lector, però apunta sobretot als lectors de la noblesa, emplaçats tradicionalment a recordar i emular les gestes dels seus avantpassats. La rapidesa i la seguretat d'educar-se mitjançant la lectura de cròniques s'havien adduït sovint com avantatges que contrastaven amb la durada i els perills inherents de l'aprenentatge a través de l'experiència personal, que exigiria temps, i que només permetria fer-se savi quan hom ja s'hauria fet gran i, sobretot, després d'haver-se equivocat i haver hagut de rectificar diverses vegades.⁶ L'argument que la lectura de la història permetia treure profit de les lliçons de moltes vides de manera còmoda i sense haver d'assumir el desgast de les seves vicissituds s'havia fet servir sovint per seduir al príncep de les bondats de l'educació historiogràfica, atès que, en el seu cas, l'adquisició de saviesa i prudència moral i política per la via de l'experiència en la gestió del poder i el govern de la república podia implicar decisions, i errors, amb un cost personal i col·lectiu molt elevat.

Tot i que les consideracions de Beuter sobre el magisteri de la història són succintes i més aviat genèriques, en la idea de l'ennobliment s'hi percep la

⁵ BEUTER, *Primera parte...*, Prólogo, iii: «... no será cosa muy ajena de lo que se espera de un eclesiástico hacer algún disgreso de aquellos estudios, para reconocer los libros seculares y escritores antiguos, do se contienen las historias de cosas pasadas y sacar de ellas a luz lo que en los siglos pasados aconteció, porque se tome de ello algún fruto, incitándose a querer parecer a sus abuelos, los que en este libro leyeren las hazañas de sus antepasados, y desta suerte más propiamente les arme el título de nobles a los que le tienen, y sepan cómo le han de buscar los que le desean. Grandes espuelas son para la virtud en los mancebos las memorias honrosas de su linaje, como decía el Escipión menor ... ».

⁶ Joan Lluís Vives, al tractat *De tradendis disciplinis*, llib. V, cap. 1, ja havia caracteritzat la lectura de la història com a una forma d'enriquir-se amb experiències alienes. Sebastián Fox Morcillo, al *De historiae institutione dialogus* (1557), anteposa el profit de la lectura de la història al coneixement adquirit per experiència d'un home viscut, viatjat, agut i versat en molts camps (CORTIJO OCAÑA, 2000, 184).

traça d'una antiga tradició de pensament que havia posat l'accent en els diversos serveis que la historiografia hauria procurat a les classes dirigents. Cap a l'últim terç del segle XVI, el biaix dominant d'aquesta tradició serà l'anomenat gir polític de la historiografia, que es presentarà públicament com la millor escola per a la formació de qualsevol que tingui responsabilitats de govern i com a una disciplina regida per la raó d'estat (KAGAN, 2009, cap. IV). Però un altre dels serveis que avalava aquesta tradició era el coneixement de la pròpia història, la de la família o la de la pàtria. Beuter hi apel·la a la dedicatòria de la *Primera part de la història de València*, en presentar-la com a una lectura molt digna i profitosa per als regidors de la ciutat, els successors dels jurats que vuit anys abans li havien fet l'encàrrec de reconstruir diversos episodis del passat de València dels quals se n'hauria perdut el testimoni:

Libre de les antiquitats y noblees de València, a qui s'havia de dirigir, sinó als pares i regidors d'ella? Sens arrogància se pot dir açò, que és digne tal lectura per als regidors de tal terra, ab què reconegen la generosa noblea de tan antiga població y lo agre de tan il·lustre terra. Acceptaran vostres magnificències la voluntat que tinch de servir al bé comú de ma pàtria, encara que no aja escrit tot lo que poria, perquè no·m só allargat més del que doctors autèntichs me acompanyen. (Als magnífichs senyors, 36)

Beuter no ho fa explícit, però el reconeixement de la generosa noblesa d'una població tan antiga i «lo agre» d'una terra tan il·lustre actua de font d'orgull i d'inspiració de tota la comunitat i dels governants, per als quals funciona igualment de recordatori de l'obligació d'estar sempre a l'altura d'aquest llegat. A *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557), Cristòfol Despuig, a través del personatge de Lívio, que es revela molt bon coneixedor de la història local i nacional, fa explícita la convicció que els responsables del regiment de Tortosa no només han de conèixer i honorar les grandeses del passat de la ciutat per patriotisme, sinó també per raons més pragmàtiques, perquè els fets els han de servir de guia per a l'acció de govern (DESPUIG, *Col·loquis*, III, 95-96; IV, 121-122).

Els «doctors autèntics» i les regles per detectar-los

Al final de la relació d'historiadors antics i moderns que haurien escrit amb la intenció d'instruir mitjançant l'exemple virtuós (als pròlegs de la *Primera part* i de la *Primera parte*), Beuter afegeix que molts d'ells també haurien escrit amb el propòsit de conservar la memòria de la pròpia pàtria, una finalitat que el valencià ja s'havia fet seva a la dedicatòria de la *Primera part*, en demanar que se li reconegués la voluntat de servir «al bé comú de ma pàtria, encara que no haja escrit tot lo que poria, perquè no em só allargat a més del que doctors autèntics me acompanyen» (Als magnífichs senyors, 36). Aquesta consideració de Beuter és especialment significativa perquè deixa entreveure un dels problemes importants que arrossegava la historiografia, sobretot quan feia explícit el seu compromís amb la pàtria i, com en el cas de Beuter,

almenys en la *Primera part de la Història de València*, l'empresa es revestia d'un caràcter oficial. L'*excusatio non petita* de Beuter de no haver escrit tot el que podia i d'haver-se cenyit en canvi a la informació autoritzada respon al retret (implícit, en aquest cas) de les males pràctiques a què podia i solia portar una historiografia sotmesa a les causes i els interessos espuris d'un príncep, d'una ciutat o d'un regne o a les pròpies afeccions de l'escriptor. A l'època, era molt estesa la convicció que el patriotisme dels historiadors, ja fos natural i sincer o fingit per interès, sovint es desbocava i generava en relats partidistes i sectaris, que infamaven injustament els enemics de la pàtria, o donava peu, en altres casos, a narratives molt imaginatives, que sacrificaven el rigor de la recerca històrica i qualsevol pretensió de veracitat i objectivitat, per propagar que les històries de les respectives nacions eren les més antigues, il·lustres i glorioses mai sentides.⁷

La justificació de Beuter d'haver seguit la guia de «doctors autèntics» era necessària per superar els possibles recels del lector, que podia pensar que la voluntat de servir a la pàtria podia haver fet perdre el cronista en el «desert» que havia explorat per explicar les coses de València des del Diluvi general de Noè i la primera població d'Espanya. Era aquest un territori, en efecte, avar en proveir informació, tal com el mateix Beuter reconeix al pròleg de la *Primera part*, quan explica que no ha pogut consultar tots els llibres pertinents, perquè s'ha escrit sobre els valencians en històries de terres llunyanes que es desconeixen i perquè li manquen llibres antics que, intueix, li podrien indicar on buscar la informació que necessita (*Primera part...*, Pròleg, 39).⁸ Fet aquest aclariment, Beuter explica quines fonts ha utilitzat per a cada període de la seva història, en ordre cronològic invers, començant pels temps del rei Jaume fins al present i acabant amb els temps que anaren des del Diluvi fins l'arribada dels grecs a la península. Per a aquesta edat, Beuter explica que ha fet servir Manetó l'egipci, Metàstenes de Pèrsia i Beroso el caldeu en tot allò que contenen sumàriament de la terra d'Espanya (Pròleg, 39-40). Al pròleg de la *Primera parte*, l'explicació de les fonts és molt semblant i presenta pocs canvis. Un d'ells és la supressió de l'últim període, el de l'època contemporània, segurament perquè l'autor va entendre que si no l'havia arribat a tractar en

⁷ Una crítica exemplar dels mals derivats del partidisme patriòtic de la historiografia es pot llegir en Joan Lluís Vives, a *De corruptis artibus*, 1531, II, f. 32 r-v. Vives es fa ressò del tòpic de la *Graecia Mendax*, que acusava els escriptors grecs antics, tant a poetes com a historiadors, d'haver fet passar per verídics fets inventats, d'haver-ne exagerat molts altres i d'haver-hi barrejat faules moguts per l'afany de confegir relats més atractius que agradessin més al públic i d'engrandir la reputació dels seus compatriotes. Aquest descrèdit es remuntava a les crítiques d'escriptors romans com Cató el Vell, Sal·lusti i Juvenal i de l'historiador hebreu Flavi Josep. A la primera modernitat, Ànnio de Viterbo també va contribuir a difondre aquest tòpic i Beuter se'n fa ressò al pròleg de la *Primera Part*: «Dels poetes grechs basta per a tenir la autoritat sua en lo que's deu lo que diu Cató, in Fragmentis, d'ells: que fingiren més mentires que no escrigueren versos. Prova açò més largament lo Ànnio, comentant aquest pas del Cató y en altres passos molts dels seus Coments, portant per exemple lo que diuen dels Pyreneus, com en son lloc se dirà» (41). LIGOTTA (1997, 47) explica la funció que té la crítica de la historiografia grega en el discurs històric d'Ànnio.

⁸ ORTOLÀ i REDONDO (2004, 278) interpreten que la lamentació de Beuter per la manca d'obres de consulta és una manifestació de la preocupació pel rigor metodològic i l'anàlisi crítica de les fonts característica de la historiografia humanista.

aquest primer volum podia prescindir de detallar les fonts emprades. Els altres canvis són l'afegit de nous testimonis per al temps dels romans i de la predicació de la fe, per al qual Beuter va prendre en consideració antigues llegendes d'esglésies d'Espanya, i per al període més remot, amb nous testimonis extrets de la Bíblia i de comentaris de les Escriptures de doctors de l'Església (*Primera parte...*, Prólogo, iii).

Després de detallar les fonts per a cada període, principalment llibres, però també documents legals i inscripcions lapidàries, Beuter adverteix al lector que molts dels autors d'aquests llibres han escrit abans «segons lo que somiaven que no segons lo que trobaven autèntic» i que, per això, en molts llocs se n'ha apartat, seguint un mètode que li ha permès determinar, davant la discrepància o divergència entre autors, a quins havia de concedir més crèdit:

Y perquè molts han escrit pus tost segons lo que somiaven que no segons lo que trobaven autèntic, los qui hauran vist aquelles escriptures y legiran est libre, vent que discorden porien ab rahó restar duptosos a qui-s deu creure. Vull dar-los rahó per què-m só apartat del que scriuen y tinc altre parer. Trobant contraris parers de una mateixa cosa só estat forçat investigar ab sagacitat a qui és rahó que més cregua, y he trobat algunes regles que m'han molt aprofitat ... (Pròleg, 40)

Beuter vol compartir amb el lector les regles que ha trobat i aplicat a les seves fonts, per demostrar que n'ha seguit unes i descartat unes altres per a cada període d'acord amb un criteri racional («a qui és raó que més cregua»). En última instància, l'explicació d'aquesta manera de procedir pretén persuadir el lector que l'escriptor no és cap diletant, sinó que ha observat un mètode sancionat per l'*ars historica* coetània i que, en seguir només la guia de doctors autèntics, ell mateix es revela com a un autor digne de crèdit. Al pròleg de la *Primera parte*, després de detallar les fonts i abans d'explicar les regles que ha seguit per discriminar-ne la validesa, Beuter torna a esgrimir la seva contenció, la seva reticència a explicar tot el que podria, cal entendre que basant-se més en especulacions o imaginacions que en certes, i la seva adhesió estricta als doctors autèntics, ara però amb un vel acusatori: «Y si no va todo tan por menudo particularmente relatado como algunos desearían, y quizá fuera menester, advierta cada uno cómo puede ser que, de tan cortas razones como estos [els autors consultats] escribieron, se alargue mucho, el que recela añadir de lo suyo, lo que no halla por escrito». En aixecar la sospita sobre els historiadors que sí aconseguen allargar amb conjectures i fantasies la història antiga, potser Beuter tenia al cap a Florián de Ocampo i la seva *Crónica general de España*, que s'havia publicat a Zamora el 1543, i on el cronista de Carles V havia reproduït la nòmina d'herois i reis llegendaris de Joan Ànnio i l'havia ampliat dedicant a cada rei un capítol sencer.⁹

⁹ Beuter disposava d'un exemplar de la crònica d'Ocampo, ESCARTÍ, 1998, 18. Val a dir que Ocampo considera que l'obra d'Ànnio conté narracions «más atrevidas de lo que fuera justo en certificar», però accepta com a «muy averiguados» el personatge de Túbal i d'altres integrants de la llista d'herois i reis hispànics. Sobre l'ús d'Ànnio per part d'Ocampo i en general dels historiadors espanyols, inclòs Beuter, veg. CABALLERO LÓPEZ (2002, esp. 117-118), TATE

En tot cas, la prevenció de Beuter podia respondre a una necessitat més acusada de demostrar que havia fet un ús crític de les fonts, especialment de les reportades per Annio, sobre les quals els dubtes i les denúncies de falsificació havien anat en augment, per bé que n'hi havia hagut de molt primerenques: l'humanista italià Pietro Crinito ja havia posat en qüestió l'autenticitat dels relats de Beroso i companyia el 1504, només sis anys després de l'aparició de l'edició *princeps* de les *Antiquitates*. Més tard foren humanistes de prestigi com Erasme i Antoni Agustí els que denunciaren les falsificacions d'Annio (CABALLERO LÓPEZ, 2002, 110). Fou potser amb la mateixa voluntat de marcar distàncies amb l'escriptor de Viterbo que Beuter va reformular al pròleg de la versió castellana de la *Història de València* l'exposició de les regles per determinar la fiabilitat dels historiadors emprats com a fonts. De fet, els criteris que Beuter havia presentat com a regles a la *Primera part* (Pròleg, 40-41), són reportats a la *Primera parte* més aviat com a procediments exemplars: de Plini, que hauria agafat de cada autor només allò que li hauria semblat conforme a la raó; de Marsilio (Mirgili a la versió catalana), que estableix que s'ha de concedir més autoritat als escriptors naturals de la terra que als estranys i, entre els estrangers, seguir abans als que són veïns pròxims que als més allunyats; de Filó el jueu i Metàstenes persa, que consideren que s'han de fer prevaldre les cròniques i els annals de les monarquies (les quatre monarquies, l'assíria, la persa, la macedònica i la romana) per davant de qualsevol altra història, perquè les haurien confegit notaris públics que haurien estat testimonis directes del que escrigueren o ho haurien enregistrat de testimonis presents en els fets; la quarta forma de procedir estableix que quan dos escrits són de la mateixa terra i del mateix temps i no discrepen del que afirmen els annals públics, cal seguir el que diu coses que semblin més versemblants i probables. Al pròleg de la *Primera parte*, aquest últim criteri no rep l'aval de cap autoritat, i és significatiu, perquè a la *Història de València* Beuter havia atribuït la regla a Joan Annio:

<i>Primera part, Pròleg, 41</i>	<i>Primera parte, Prólogo, iii</i>
La quarta regla és de Joan Annio: si dos scriptors són iguals en ser de una terra y en la antiquitat y no s'aparten del que està contengut en les scriptures públiques, a aquell se ha de dar crèdit que porta més probables y versemblants rahons ...	Y si caso es que dos particulares escritos son iguales, en ser de una tierra y de un tiempo, y no discordan de lo que está contenido en los Annales públicos, razón es de creer al que dice cosas más allegadas a razón.

En realitat, tots aquests criteris o regles procedien de la lectura d'Annio, que els havia extret o bé d'autors que, com Plini el Vell i Flavi Josep, li havien procurat igualment les notícies dels autors que havia falsificat, o bé directament dels seus propis escrits, que feia passar com a originals de Mirgili de Lesbos, autor d'una pretesa història dels antics pobladors d'Itàlia i de l'origen dels tirrens i els etruscs (*De bello pelagico*), i de Metàstenes, presumpte autor d'un

(1970), PÉREZ VILATELA (1993), JOHN (1994, 30-69), MAYER I OLIVÉ (1998), FERRER (2004); i sobre l'obra d'Ocampo, SAMSON (2006).

De iudicio temporum et annalium persarum.¹⁰ Ànnio havia configurat aquestes regles aprofitant principis ben assentats en la historiografia antiga, com la preferència pels historiadors autòctons i pels que han estat contemporanis dels fets que narren i pels que n'han estat testimonis directes, combinant-los amb principis establerts *ad hoc*, els que atorguen tota la veracitat als annals dels quatre imperis, suposadament avalats per la fe pública i conservats en arxius i biblioteques. Amb aquestes regles havia volgut justificar la major autoritat de les obres 'recuperades' de Beroso, Manetó, Metàstenes i companyia com a fonts de la història universal per al període que aniria des d'Adam fins a Ròmul. Altrament, quedaven del tot o parcialment desacreditats escriptors molt més coneguts fins llavors, com Heròdot, Titus Livi i Flavi Josep, bé perquè no haurien pogut conèixer les fonts certes, bé perquè s'haurien inventat, de forma interressada i maliciosa, en alguns casos, el que no havien pogut o volgut indagar.

Per a Beuter i per als historiadors interessats en la fundació d'Espanya i les seves ciutats resultava especialment atractiu el llibre XII, afegit per Ànnio com a tribut als Reis catòlics, que havien finançat l'edició de l'obra. Per a la confecció de la genealogia dels primers reis d'Espanya, que es fa acabar el primer any després de la destrucció de Troia, Ànnio aprofità fets i personatges llegendaris ja presents en la tradició historiogràfica hispànica: Jiménez de Rada, a qui cita, ja havia assenyalat Túbal, el nét de Noè, com el primer poblador de la península ibèrica (CABALLERO LÓPEZ, 2002, 114-116). A partir del segon rei, però, Ànnio confeccionà una llista gairebé original: és potser arran d'aquesta divergència que Beuter afirma que l'arquebisbe de Toledo s'hauria enganyat tocant als fets dels primers pobladors d'Espanya perquè hauria comès l'error de donar per verídics els testimonis dels antics poetes grecs (desacreditats per Ànnio en diversos llocs de la seva obra, basant-se en les crítiques d'escriptors romans) i el descarta com a font d'informació fiable per aquest període, no així per als temps dels gots, perquè Jiménez de Rada hauria consultat escriptors autòctons, ni per a les coses del seu temps, que hauria conegut bé perquè hi hauria pres part (Pròleg, 41).

La reformulació de les regles no és l'únic lloc on es detecta la voluntat de Beuter d'esborrar el rastre de la influència d'Ànnio en la seva obra. Al pròleg de la *Història de València*, Beuter s'anticipa a replicar als que potser li criticaran que s'hagi volgut dedicar a l'estudi de la història, una ocupació presumptament més baixa que les pròpies d'un teòleg:

Mas pense –com se costuma en les altres coses- hi haurà alguns que murmu[ra]ran de açò, dient ser cosa baixa per a theòlech ocupar-se en

¹⁰ Les consideracions d'Ànnio sobre la fiabilitat de la historiografia en general i d'unes o altres històries particulars apareixen en diversos llocs de les *Antiquitates*, però es concentren sobretot al llibre de Filó el Jueu, a l'inici del llibre de Metàstenes, i al començament del de Mirsili. Als dos primers és on formula les tres *regulae temporum* que Beuter resumeix als dos últims procediments que reporta. El principi autoritzat per Mirsili de preferir els historiadors naturals de la terra sobre la qual escriuen forma part dels *canones pro habenda veritate historiae* d'Ànnio, i l'avalua també l'historiador hebreu Flavi Josep, sobretot en consideracions fetes al llibre I del *Contra Apió*, BAUTISTA (en premsa). A l'àmbit hispànic, la revisió crítica més exhaustiva de les regles d'Ànnio la va portar a terme el teòleg Melchor Cano al capítol sisè del llibre XI, «De humana historia auctoritate», del tractat *De locis theologicis*, publicat el 1563.

històries ... No és de tant poca auctoritat lo escriure les històr[i]es a qui s'haja de dar fe, que antiguament fos permès a tots los qui posar-s'i volguessen, ans se tenia molt gran consideratió en açò. Entre ls caldeus ... y per acostar-me als nostres temps, no-s tingué en menys lo Eusebi escrivint ... Y pendré a l'altre Ysidoro lo Modern, qui scrigué tota la prosecució des del viii any de Recitasvindo fins a la destructió d'Espanya, segons recita lo arquebisbe de Toledo don Rodrigo. Estos seran resposta als qui diran que scriure històries és cosa baixa e indigna per a theòlech ... Ab estos nos ampararem lo egregi Joan Ànnio, Aèlio Antoni, Petro Màrtir, Lúcio Anneo Sículo, Alonso Venero y molts altres nobles doctors, y entre ells yo com a menor de tots estos perquè no tinguen per tan apocada cosa scriure històries si emperò s'escriu veritat y no falsies o fictions. (Pròleg, 38-39)

Beuter argumenta que la professió d'historiador l'haurien exercit, des de temps molt antics, persones de gran dignitat i virtut, i com a prova d'això remet als costums de caldeus, assiris, perses i egipcis, reportats per Beroso i Metàstenes. Al·ludeix, de seguit, a la infinitat d'escriptors grecs i romans il·lustres en santedat i doctrina que s'haurien dedicat a cultivar la història. Traeix també molts autors cristians, antics i medievals, des d'Eusebi a Sant Isidor, que haurien fet de cronistes, i acaba remetent a egregis teòlegs i doctors contemporanis desdoblats en historiadors, citant en primer lloc a Joan Ànnio, que havia gaudit d'una gran reputació com a teòleg i havia estat nomenat el 1499 Maestro del Sacro Palazzo Apostolico pel papa Alexandre VI. Al pròleg de la *Primera parte*, l'argumentació es manté, però desapareixen les referències als teòlegs coetanis que s'han dedicat a la historiografia.¹¹ Igualment, Beuter omet en aquest pròleg la referència que a la *Primera part* havia fet als comentaris d'Ànnio dels fragments de Cató el Vell.

L'explicació de les fonts emprades i de les regles ja no apareix a la *Segunda parte de la coronica general de toda España* (1551), on Beuter fa constar, abans de la dedicatòria i el pròleg, una llista de «Los autores de quien se sacó lo que en estos libros va escrito», en la qual és present Joan Ànnio, que queda ara força més dissimulat entre una llarga i variada nòmina d'autors ordenada alfabèticament. La reflexió de Beuter sobre l'ús de les fonts és aquí molt més sumària: insisteix que ha seguit estrictament la informació i la cronologia que ha extret dels autors consignats a la llista i no descarta, fins i tot admet sospitar-ho, que hagi pogut reproduir algun error ja present a les fonts, tot i que en cap cas, assegura, seran errors que alterin «lo sustancial de la

¹¹ La reescriptura d'aquesta part al pròleg de la *Primera parte* presenta força diferències respecte el text citat del pròleg de la *Primera part*, però les referències a Isidor i a l'Arquebisbe de Toledo permeten aparellar-los i apreciar-ne els canvis: «... y continuó san Ildefonso el capellán de nuestra Señora de allí do se dejara san Isidro, hasta el octavo año del rey Recitasvindo, con la historia de los alanos, vándalos y suevos. Continuó después san Isidro el Moderno, toda la prosecución de los godos hasta la pérdida de España, quando tomaron los moros, según que recuenta el arzobispo de Toledo don Rodrigo el navarro. Y de él nos hemos aprovechado de lo que ha escrito del tiempo de los godos. Así que donde tales y tan grandes doctores pusieron sus trabajos, no hay quien pueda reprehender por cosa de poco, el querer ocuparse en ello. Y porque en parte puedan estos tales advertir los muchos trabajos que en esto he tenido, quiéroles dar razón, de cómo he podido alcanzar yo secretos de tan antiguos siglos ...» (Prólogo, iii).

historia», que va «muy averiguado» (*Segunda parte...*, A los magníficos señores, ii). I una mica més avançada la dedicatòria, explica que ha preferit no incloure a l'obra «cosas ... que no son para parecer delante de los fantásticos lectores y censores rigurosos», perquè no fessin de mala companyia i restessin crèdit a tot allò que ha escrit «fundado por autoridad de escrituras ciertas»:

Que por tener yo algunas cosas por cuadernos, que no son para aparecer delante de los fantásticos lectores y censores rigurosos, lo he dejado de poner, porque lo que es fundado por autoridad de escrituras ciertas no padeciese alguna desreputación por la compañía de las dichas de estos cuadernos, queriéndoles pasar a todos por un rasero. Una lista tengo hecha de los autores que escribieron lo que yo pongo en este libro, porque si su autoridad no contenta a los lectores, vayan por no convidados a leer este mi libro, y no nos ocupen el lugar que para otros será mejor empleado. No los allego en cada paso, porque sería gran prolixidad, sino en los lugares donde me parece que es necesario, por ser la cosa extraña, o por haber alguno que de otra manera lo recuenta. (A los magníficos señores, iir)

Amb un to estranyament desafiant, que deixa entreveure potser un cert cansament per les crítiques rebudes, Beuter remet el lector a l'esmentada llista de fonts, perquè la revisi d'entrada i, en cas de trobar-la insatisfactòria, s'estalviï la lectura de la crònica¹². Sembla, talment, que Beuter volgués utilitzar la llista com a una mena d'escut, o de filtre, per foragitar els lectors que podien estar interessats en l'obra només per poder criticar-la per les fonts en què s'havia basat.

Conclusions

La voluntat de Beuter de difuminar cada cop més l'autoritat i l'ús d'Ànnio es manifesta seguint un patró d'actuació força estès a l'època, que consistí en reproduir-ne els continguts, posant per davant certes prevencions sobre l'autenticitat i la fiabilitat dels testimonis pretesament recuperats i restaurats. Ho van fer els cronistes oficials Juan Ginés de Sepúlveda i (com ja s'ha vist) Florián de Ocampo. Juan de Mariana, a la seva història d'Espanya, publicada en llatí el 1592 i en castellà el 1601, rebutjà taxativament les opinions de Beroso, que haurien fet equivocar-se a molts, i en qualificà l'obra de llibre fet de faules i mentides per algú que hauria volgut donar autoritat als seus pensaments amb divisa aliena. El rebuig de Mariana no impedí, però, que la seva història d'Espanya comencés encara amb Túbal, ni que continués amb els mites i reis llegendaris divulgats per la tradició anterior a la història d'Ànnio. I el que és més significatiu, Mariana va seguir acceptant com a una

¹² De les crítiques a Beuter, se'n feu ressò, sense anomenar-ne els autors, V. Ximeno a l'obra *Escritores del reyno de Valencia* (1747-1749); en coneixem alguns testimonis dels segles XVII i XVIII, com els de Gaspar Escolano, Josef Rodríguez i Gregori Mayans (ESCARTÍ 1998, 17; REDONDO 2012, 136). Al segle XVI trobem crítiques, per exemple, a la *Crónica general de España* d'Ambrosio de Morales (1574, VI, 17r), on l'autor desacredita Beuter i l'acusa de ser un cronista molt atrevit a l'hora de fer afirmacions poc fonamentades.

pràctica historiogràfica normal i raonable que els orígens de la pròpia nació es fessin més il·lustres del que eren barrejant invencions amb veritats, sempre que les primeres es mantinguessin dins d'uns certs límits, de plausibilitat, cal entendre, i no resultessin tan atrevides i monstruoses com les d'Ànnio (CABALLERO LÓPEZ, 2002, 117-120).

El patriotisme, doncs, va ser un dels motius per seguir atenent Ànnio durant molt de temps encara durant la primera edat moderna. Al marge de les seves falsificacions, també exercí molta influència sobretot en la consolidació de mètodes de recerca i interpretació, per exemple, per la via de la cronologia comparada, per la de l'ús dels topònims com a evidència històrica, i per la de la verificació de l'autoritat de les fonts. Beuter no arribà a reconèixer Ànnio com a un falsari, ni qüestionà obertament la credibilitat de Beroso i companyia, ni renuncià a utilitzar-lo, i això potser perjudicà el seu crèdit davant de segons qui, un crèdit que optà per defensar, per un costat, esborrant el rastre més evident de la influència del de Viterbo a la seva obra, i per l'altre, posant l'accent en el rigor i l'ortodòxia amb què havia fet servir les seves fonts. Aquesta insistència servia per compensar, en certa mesura, els retrets per la manca d'agudeses crítica que se li poguessin fer. La preocupació per les fonts i l'ús d'autors dignes de crèdit fou el tret dominant del pensament historiogràfic de Beuter. Li concernia en tanta mesura perquè havia volgut explicar la història de València des dels seus orígens més remots: si hagués optat per explicar-ne només la història més recent, les seves preocupacions teòriques i metodològiques ben probablement haurien estat unes altres. Beuter era conscient que la manca o la restricció de fonts no només suposava un problema d'informació, sinó que també donava peu a la sospita que l'escriptor s'hagués deixat temptar pel recurs d'omplir les llacunes amb invencions, una temptació que s'intuïa més forta quan el cronista escrivia sobre els orígens de la seva pàtria i presentava la seva obra, com feu Beuter, com un llibre sobre les *nobleses* de València per als regidors de la ciutat. En mostrar que disposava d'un mètode per verificar la fiabilitat de les seves fonts i en posar l'èmfasi en la contenció de l'escriptura, on no hi hauria tingut cabuda cap imaginació ni especulació infundada, Beuter pretenia esvair els recels i contestar les crítiques dels lectors. El discurs que confegí no tingué només una funció defensiva: aquests arguments, al costat de les lamentacions per la manca de fonts i l'afirmació d'haver consultat papers d'arxius, li van servir igualment per projectar-se públicament com a un bon historiador, coneixedor i seguidor dels principis i mètodes sancionats per l'ortodòxia de la disciplina a l'època, i com a un escriptor patriota però sempre respectuós amb les obligacions de l'ofici de cronista.

Bibliografia citada

BAUTISTA, F. Patriotic Historiography: Annius of Viterbo in Antonio de Nebrija. In: **Disciplining History. Censorship, Theory and Historical Discourse in Early Modern Spain**, C. Esteve (ed.). Londres, Routledge, en premsa.

- BEUTER, P. A. **Primera part de la història de València (1538)**. Edició a cura de Vicent Josep Escartí, Universitat de València, Fonts històriques valencianes, 1998.
- BEUTER, P. A. **Primera parte de la corónica general de toda España, y especialmente del reino de Valencia (1546)**. València, Joan Mey, 1563.
- BEUTER, P. A. **Segunda parte de la corónica general de España, y especialmente de Aragón, Cataluña y Valencia**. València, Joan Mey, 1551.
- CABALLERO LÓPEZ, J.A. Anno de Viterbo y la historiografía española del XVI. In: **Humanismo y Tradición Clásica en España y América**. Universidad de León, Secretariado de Publicaciones, 2002, p. 101-120.
- CORTIJO OCAÑA, A. **Teoría de la historia y teoría política en Sebastián Fox Morcillo. De historiae institutione dialogus. Diálogo de la enseñanza de la historia**. Servicio de Publicaciones de la Universidad de Alcalá de Henares / Servicio de Archivo y Publicaciones de la Diputación de Sevilla, 2000.
- DESPUIG, C. **Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa**. Edició crítica d'Enric Querol i Josep Solervicens. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.
- ESCARTÍ, V. Estudi introductor. In: **Primera part de la història de València (1538)**. Edició a cura de Vicent Josep Escartí, Universitat de València, Fonts històriques valencianes, 1998, p. 7-23.
- ESCARTÍ, V. Narrar la historia remota de un país: Beuter y la Història de València (1538). **Especulo: Revista de Estudios Literarios**, 44, 2010. <http://www.ucm.es/info/especulo/numero44/beuterva.html>
- FERRER, D. Els orígens mítics d'Hispania en el «De origine» (1553) de Francesc Tarafa. El Túbal d'Anno de Viterbo. **Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona**, 23-24, p. 361-378, 2004.
- JOHN, R.T. **Fictive Ancient History and National Consciousness in Early Modern Europe: the Influence of Annus of Viterbo's Antiquitates**. London, University of London / Warburg Institute, 1994.
- KAGAN, R. L. **Clio and the Crown. The Politics of History in Medieval and Early Modern Spain**. Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2009.
- LIGOTTA, C. Annus of Viterbo and Historical Method. **Journal of the Warburg and Courtauld Institutes**, 50, p. 44-56, 1987.

- MAYER I OLIVÉ, M. Ciriaco de Ancona, Anno de Viterbo y la historiografía hispánica. In: **Ciriaco de Ancona e la cultura antiquaria dell'Umanesimo. Atti del Convegno Internazionale**, G. Pacci & S. Sconocchia (eds.), Edizioni Diabasis, 1998, p. 349-357.
- MORALES, A. **Crónica General de España**. Alcalá de Henares, Juan Iñíguez de Lequerica, 1574.
- OCAMPO, F. d. **Los quatro libros primeros de la crónica general de España que recopila el maestro Florian d'Ocampo...** Zamora, Juan Picardo, 1543.
- ORTOLÀ, A.F.; REDONDO, J. Elements mitològics i folclòrics a la Crònica de Pere-Antoni Beuter. **Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona**, 23-24, p. 261-280, 2004.
- PÉREZ VILATELA, L. La onomástica de los apócrifos reyes de España en Anno de Viterbo y su influencia. In: **Humanismo y pervivencia del mundo clásico: actas del I Simposio sobre Humanismo y pervivencia del mundo clásico**, José María Maestre Maestre, Joaquín Pascual Borea (coordinadores), Vol. 2, p. 807-820, 1993.
- REDONDO SÁNCHEZ, J. Beuter, Pere-Antoni (ca. 1490-1554). In: **Diccionario biográfico y bibliográfico del humanismo español (siglos XV-XVII)**. Juan Francisco Domínguez Domínguez (director), Madrid, Ediciones Clásicas, 131-138, 2012.
- SAMSON, A. Florián de Ocampo, Castilian Chronicler and Habsburg Propagandist: Rhetoric, Myth and Genealogy in the Historiography of Early Modern Spain. **Forum for Modern Language Studies**, 42, 4, p. 339-354, 2006.
- STEPHENS, W. The Antiquities of Anniius of Viterbo: A misinterpreted genealogical forgery. **Revista de historiografía**, 15, p. 56-63, 2011.
- TATE, R. B. Mitología en la historiografía española de la Edad Media y del Renacimiento (1957). In: **Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV**. Madrid, Editorial Gredos, p. 13-32, 1970.
- VIVES, J. L. **Ioannis Lodovici Vivis Valentini De disciplinis libri XX**. Excudebat Antuerpiae Michael Hillenius in Rapo, 1531.
- ZURITA, J. **Los cinco libros primeros de la primera parte de los Anales de la Corona de Aragón**. Zaragoza, Pedro Barnuz, 1562.